

УКРАЇНА В ОПТИЦІ *PISA-2018* –МІЖНАРОДНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

БОНДАРЕНКО Н.В.

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник відділу навчання

української мови та літератури

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

Україна як географічний центр і невід’ємний складник Європи за своїм ресурсним – природним і людським – потенціалом неодноразово доводила, що вона гідна бути європейською країною. Прагнення інтегруватися в Європейське і Світове Співтовариство спонукає нашу країну розвиватися динамічно у річищі прогресивних тенденцій. Україні необхідні розроблення й упровадження стратегії модернізації країни, реалізація виваженого комплексу системних реформ. Ідеться про ключові, без яких неможливий цивілізаційний поступ.

Динамічні процеси в суспільстві, стрімкий розвиток технологій переносять людство у нову еру освіти. А це потребує засадничого її реформування. Тому однією з доленосних реформ є освітня, започаткована 2016 року й відома як Нова українська школа. Зміни в освіті зумовлені необхідністю адаптації людини в суперечливому соціумі й обтяженому викликами глобалізованому світі. Зростає значущість освіти і науки, які стають потужним чинником ефективного запобігання викликів, їх подолання, вирішення життєвих проблем і виконання стратегічних завдань.

Згармонізувати цей процес може особистісно й соціально орієнтований результат освіти. Нова парадигма освітніх досягнень відома як *компетентність*. Це набута в процесі навчання й виховання інтегрована здатність особистості, що включає знання, вміння, навички, досвід, цінності, емоції, ставлення, які можуть цілісно зреалізовуватися на практиці.

Компетентність є інтегральним показником результату освіти в єдності його складників – мотиваційного, ціннісного (аксіологічного), когнітивного, ставленнєвого, поведінкового та інших. **«Ключовими є компетентності, необхідні всім людям для употужнення особистого потенціалу і розвитку, соціальної інтеграції, активного громадянства та розширення можливостей працевлаштування»** [1, с.127]. Саме сформовані ядерні компетентності забезпечують успішне життєздійснення особистості.

Започаткований Неллі Бондаренко і Сергієм Косянчуком «термін **компетентнізація** походить від *компетентність* (лат. *competentis* – компетентний; англ. *competent* – компетентний). Новоутворений термін *компетентнізація* (пропонується подавати англ. як *competentization*) означає фокусування освітнього процесу на формуванні в учнів предметних (із кожного предмета) і ключових (універсальних) життєвих компетентностей» [Там само, с.126].

Освітнянсько-наукова спільнота України поставила амбітне завдання – здійснити компетентнізацію освіти, вибудувати освітню систему так, щоб сформувати в учнів ключові (універсальні) й предметні компетентності.

Українська педагогічна наука, сконцентрована в Національній академії педагогічних наук України, пропонує світовій спільноті власну теорію компетентнізації освіти, яка вдосконалюється і збагачується, уконтекстнюється у світовий освітній простір. Часткова реалізація реформи вітчизняної освіти, потужно підтримувана наукою, вже дає обнадійливі результати.

Сучасна освіта стає холистичною – учнівство перебуває в ній 24 години на добу 7 днів на тиждень. Невід’ємна характеристика сучасної освіти в будь-якій країні світу – глобалізованість, вихід за географічні межі держави. Чинну освіту вважають підтримуючою, перспективна освіта має стати випереджувальною. Органічна інкрустованість освіти в суспільство конкретної країни й людства загалом спонукає акумулювати світовий досвід і водночас збагачувати його найвартіснішими напрацюваннями кращих представників нації.

Основні *завдання сучасної освіти*, узгоджені з вимогами міжнародної спільноти, – формувати ціннісний стрижень особистості; розвивати емоційний інтелект; навчити читати, писати, рахувати; здобувати знання/інформацію з різних джерел; опрацьовувати й доцільно використовувати її; застосовувати здобуті знання; раціонально, критично, нестандартно й глобально мислити; чітко, зрозуміло й переконливо доносити свою думку; працювати в команді; проявляти ініціативу; ефективно комунікувати; ставити доцільні запитання; креативити, творчо вирішувати проблеми; опановувати й застосовувати новітні технології; проявляти совісність і людяність у ставленні до інших і до живого світу загалом.

Компетентнізація й аксіологізація освіти заслуговують на те, щоб їх масштабувати й употужнювати. На піку актуальності проблема вимірювання результатів компетентнісної освіти.

Започатковане Організацією економічного співробітництва і розвитку (*ОЕСР*) міжнародне дослідження якості освіти *PISA* – одне з найавторитетніших у світі. З 2000 року – за майже два десятиліття – *PISA* потроїла до 90 кількість задіяних країн із 3/4 населення планети.

Як найцитованіше міжнародне дослідження якості освіти, *PISA* надає всім охочим докладну аналітичну інформацію про освітні системи у різних державах світу, дає можливість відстежувати зміни в освіті країн, демографічних груп тощо. Це дає змогу об'єктивно оцінити рівень грамотності підлітків конкретних країн у зіставленні з іншими, визначитися з перспективною освітньою політикою, ознайомитися з досвідом світових лідерів освітньої галузі й доцільно скористатися ним, запровадити ефективні педагогічні практики. Завдяки критичним висновкам *PISA* свого часу зробили прорив у компетентнізації освіти такі нині потужні держави як Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Швеція та інші.

Минулоріч і Україна доєдналася до товариства з-понад 80 країн, які беруть участь у дослідженні стану середньої освіти, результати якого слугують основою для прийняття важливих політичних рішень у цій сфері.

Актуальність порушеної проблеми визначається тим, що це дослідження міністр освіти і науки України Анна Новосад вважає точкою відліку, від якої слід міряти успіх впровадження реформи Нової української школи.

Україна як одна з держав, що визначили *Цілі Сталого Розвитку* складниками національних освітніх стратегій, зобов'язалася до 2030 року забезпечити досягнення дітьми та юнацтвом принаймні мінімального рівня грамотності з читання й математики [14]. Для України це означає гарантоване оволодіння знаннями й уміннями, що уможливають реалізацію потенціалу особистості, її корисність для суспільства, повноцінне творче життя у взаємозалежному світі. Основним напрямом розвитку й модернізації освіти, на переконання експертів, є забезпечення рівності здобуття та якості освіти, можливості навчатися упродовж життя.

Дослідження ґрунтується на тестуванні й анкетуванні здобувачів освіти як у ключових галузях – *читанні, математиці, природничо-наукових дисциплінах*, так і в додаткових (за вибором країни) та інноваційних. Реальний рівень грамотності підлітків певної країни у зазначених ключових предметних галузях дає змогу оцінити ефективність освітньої системи.

Достовірність результатів була гарантована репрезентативністю вибірки учнів/студентів – учасників *PISA-2018*. Вибірку було сформовано з огляду на політичну і воєнну ситуацію, пов'язану з окупацією Автономної Республіки Крим, територій Донецької та Луганської областей. Із генеральної сукупності 15-річних українських підлітків чисельністю 321 833 особи після виключень кількість учасників *PISA-2018* склала 320 636 учнів/студентів.

У циклі *PISA-2018* 5 998 учнів/студентів із 250 закладів освіти, які представляли 315 388 п'ятнадцятирічних підлітків України, складала 2-годинне тестування. Мета – оцінити рівень читацької, математичної, природничо-наукової грамотності. Анкетуванням було зібрано інформацію про учнів/студентів і заклади освіти, де вони навчаються, щоб з'ясувати, який вплив мають ці чинники на результати тестування. Відзначається компетентісно орієнтований характер дослідження: розв'язання запропонованих у тестах

проблем потребує не репродуктивного відтворення здобутих знань і набутих умінь, а здатності ефективно застосовувати їх у нових і нестандартних ситуаціях. Міжнародне дослідження якості освіти *PISA* зокрема в галузі читання мало на меті з'ясувати, наскільки 15-річні підлітки спроможні використовувати знання, вміння, навички «для подолання можливих життєвих труднощів і викликів», якою мірою вони здатні «читати, розуміти й інтерпретувати різноманітні тексти, з якими вони матимуть справу» у щоденному житті [9, с. 17].

З огляду на пріоритетність читання в структурі *PISA-2018* особливу увагу приділено спектру читацьких зацікавлень і вподобань підлітків (що читають, як читають, чи із задоволенням читають, чи обговорюють прочитане, що саме подобається їм читати, скільки часу вони витрачають на читання у свій вільний час тощо), а також педагогічним практикам, які довели свою ефективність у набутті учнями/студентами читацької грамотності. Розглянуто проблему читання текстів на різних типах носіїв (паперових і цифрових), проаналізовано, яким чином пошук інформації *online*, читання новин, участь у обговореннях в інтернеті сприяють високим досягненням у навчанні.

PISA-2018 використовує таке тлумачення читацької грамотності:

«*Читацька грамотність* – це здатність учня/студента сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати участь у житті суспільства» [Там само, с. 34].

Тести з читання включають різні типи текстів (зокрема множинні, перервані та ін.). Різнотипні завдання передбачають з'ясування того, наскільки учні/студенти здатні знаходити, аналізувати, інтерпретувати інформацію, оцінювати зміст і форму текстів.

Рівень грамотності учасників дослідження за кожною з предметних галузей вимірювався сумарною кількістю балів за кожне із завдань тесту й оцінювався за шістьма рівнями (від найнижчого 1-го до найвищого 6-го).

Рівень другий – базовий. Його потрібно досягти наприкінці I етапу середньої освіти. Виконання завдань цього рівня потребує мінімальної здатності працювати з текстовим матеріалом і самостійно мислити.

«Базовий рівень читацької грамотності визначено як рівень, на якому учні/студенти не тільки можуть читати прості й відомі їм тексти та розуміти їх прямолінійно, але й демонструють, навіть за відсутності чітких вказівок, певну здатність пов'язувати кілька фрагментів інформації, робити висновки, які виходять за межі явно наведеної в тексті інформації, та пов'язувати інформацію з тексту з власним досвідом і знаннями» [Там само, с. 52].

Від другого рівня стартують уміння, набуття яких дає можливість людині надалі брати продуктивну різнорольову участь у житті суспільства.

Докладний опис усіх шести рівнів подано в розділі 2 Національного звіту «Навчальні досягнення 15-річних учнів/студентів України».

Дані *PISA* відстежують співвідношення учнів/студентів, які можуть читати прості тексти відомої тематики й розуміти їх буквально, та підлітків, віднесених до другого рівня, здатних без прямих на те вказівок зв'язати кілька фрагментів інформації, сформулювати висновки, що виходять за межі наданої в тексті інформації, уконтекстнити цю інформацію у власний досвід і знання.

Усереднений бал для кожної країни-учасниці *PISA* вираховувався як середнє значення балів усіх її 15-річних учнів/студентів. Бали, здобуті різними країнами, використовують для зіставлення їх досягнень із кожної предметної галузі. За балами встановлюють і предметні рейтинги країн.

Середню успішність українських учнів/студентів у трьох галузях *PISA* показано у порівнянні з середніми балами країн ОЕСР та референтними країнами (за результатами *PISA-2018*).

Підсумком масштабної роботи стали підготовка й оприлюднення *«Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018»*.

Висловлено цілком природний подив щодо посередніх показників України з-поміж 80 країн світу. Адже ми маємо чимало наукових шкіл

світового рівня, про що свідчать високі результати українських команд на міжнародних олімпіадах з математики, інформатики, природничо-наукових дисциплін – фізики, хімії, біології, астрономії. Команди українських учнів багаторазово визнавалися найкращими у світі. А вітчизняні програмісти – у Топі найфаховіших і найзапитаніших.

Цьому конкретному алогізмові є втішене для українців пояснення. В Україні успішно функціонує чимало елітних спеціалізованих закладів освіти. Розбіжність спричинена розривом у досягненнях учнів спеціалізованих закладів і закладів загальної середньої освіти. Не останньою причиною наших мало оптимістичних показників є стартовий етап компетентнісного реформування шкільної освіти, що перебуває на позначці 2-го класу, та об'єктивно зумовлене цим несистемне впровадження однойменного підходу в основній і старшій ланках.

На основі зіставлення середніх балів учнів/студентів за трьома діагностованими *PISA* галузями в Україні та показників інших країн зроблено такі **висновки**:

1. Результати українських учнів/студентів нижчі, ніж середні по країнах ОЕСР за всіма трьома галузями: із *читання* українці набрали 465,95 проти 488,89 бала; (відставання на 23 бали); середнє значення з *математики* становить 453,12 бала проти 492,03; (відставання на 39 балів); із *природничо-наукових дисциплін* наше юнацтво здобуло 468,99 балів проти 490,78 (відставання – 22 бали) [Там само].

Така розбіжність у балах еквівалентна одному рокові навчання в закладах загальної середньої освіти, що рівноцінний 30 балам (за даними ОЕСР).

2. Показники України поступаються таким наближеним до досягнень країн ОЕСР державам як Естонія, Польща, Угорщина, Білорусь з усіх трьох галузей. Водночас вони вищі, ніж результати Грузії та Молдови. Здобувачі освіти в Україні випереджають учнів Словацької Республіки з читання й природничо-наукових дисциплін, однак відстають від них із математики. Результати України з читання наближені до показників Білорусі.

3. Математику визнано найбільш проблемною галуззю з-поміж трьох, які було піддано перевірці. Це істотно відрізняє Україну від більшості країн, де немає значних розривів між досягненнями учнів із цих предметних напрямів.

Актуальність проблеми читання підтверджується даними опитування 1805 респондентів із 7 по 18 листопада 2019 року компанією *Research & Branding Group*. Згідно з дослідженням, лише 43 % жителів України регулярно читають. 57% наприкінці минулого року не читали книжок. Потреба читати в українців залежить від статі, віку, рівня освіченості. Цікавляться книжками переважно жінки (47% проти 38% чоловіків). Найчастіше книжки читає молодь віком від 18 до 30 років (51%), рідше – люди передпенсійного та пенсійного віку (39%) [10].

Причини такого невтішного стану криються не в небажанні українців – культурної освіченої нації – збагачуватися духовно. Їм бракує умов, часу й засобів на культурне дозвілля, невід’ємною частиною якого є читання для задоволення. Причина – розв’язана Російською Федерацією війна, що забрала 14 тисяч життів наших співвітчизників і в якій чи не щодня гинуть наші герої-захисники, забезпечуючи мир не лише в Україні; проблема півтора мільйона вимушених переселенців і гідних зарплат; вимушені підробітки, невлаштованість побуту, нерідко брак житла. В українців банально бракує часу на книжки, які, на жаль, нині не в пріоритеті.

Статистика підтверджує, що на навичках читання негативно позначається також надмір часу, проведеного підлітками за комп’ютером. А це вже проблема загальноосвітня.

Ґрунтуючись на аналізі результатів України в *PISA-2018* й з урахуванням світового досвіду надано конкретні **рекомендації** щодо піднесення якості освіти, рівня успішності учнів/студентів, шляхів увідповіднення навчальних досягнень різних категорій українських підлітків, удосконалення освітнього процесу, піднесення якості й ефективності загальної середньої освіти в Україні. «Повноцінний зв’язок між цілями, змістом, результатами та інструментами оцінювання забезпечити складно з огляду на те, що критерії оцінювання мають

розроблятися на концептуально інших засадах» [7, с. 87]. Тож визначаючи напрями удосконалення вітчизняної системи освіти згідно з рекомендаціями *PISA*, необхідно брати до уваги національні здобутки і традиції, за якими українців визнавали однією з найосвіченіших націй світу з ще з часів Ярослава Мудрого, народом із багатою глибинною багатовіковою культурою. Збагачення освітньої системи, її увідповіднення світовим еталонам має рухатися унікальною траєкторією і ґрунтуватися на власних інтелектуальних здобутках, освітніх і культурних традиціях, унікальному досвіді розвитку фундаментальних і прикладних наук. «Принципи навчання мають відповідати особистісно орієнтованій парадигмі освіти, де учень є суб'єктом, <...> готовим жити й працювати у світі інформаційних та інформатизаційних перетворень. Розв'язання відповідних мотиваційно-аксіологічних проблем сприятиме становленню інноваційної особистості» [8, с. 59–60].

В Україні розроблено унікальну *систему вивчення української мови на основі тексту*. Текстоцентрична система опанування мови дає можливість «комплексно розвивати вміння і навички учнів у всіх видах мовленнєвої діяльності, а також здійснювати функціональний підхід до подання й засвоєння мовної теорії» [3, с. 145]. Система завдань і запитань за змістом цікавих пізнавальних текстів різної тематики й проблематики на всіх уроках мотивує учнів, дає змогу збагачуватися потрібними знаннями з різних галузей і сфер життя, формувати світогляд, цінності, кращі людські якості; розвивати мислення і мовлення, навички читання; виробляти й обстоювати власну позицію щодо проблеми та пропонувати шляхи її розв'язання; генерувати ідеї; проектувати власне життя.

Текстоцентричну теорію було реалізовано у концепції, в програмі, у системній лінійці підручників української мови для 5–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою [13]. Опанування мови за цією системою дало високі результати, зокрема в Автономній Республіці Крим, де учні заговорили українською. Однак спотворене корупцією впровадження ідеї варіативних підручників, коли в

кожному наступному класі учням нав'язували зовсім інший підручник, зруйнувало перспективну методику, яку варто було розвивати, масштабувати і поширювати на вивчення інших мов. Висновки *PISA-2018* підтвердили недалекоглядність і некомпетентність тодішніх чиновників.

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України систематично проводить заходи, присвячені проблемам формування компетентного учня-читача. Один із недавніх заходів – Всеукраїнська науково-практична конференція *«Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві»* (м. Київ, 12 вересня 2019 р.). За матеріалами конференції видано збірник наукових праць [11]. Українські науковці постійно тримають проблему читання у полі зору [5].

Висновки *PISA-2018* посилять позиції тих, хто наполягає на виокремленні читацької компетентності як самодостатньої ключової. Нині її немає в переліку 11-ти груп ключових (універсальних) компетентностей, визначених Законом України «Про освіту». Вона є складником ширшої – інформаційно-комунікаційної. Противники виокремлення теж не менш переконливі: така синергія дає змогу уникнути подрібнення ключових компетентностей і запобігти прецеденту, бо тоді постане питання про виділення не менш важливої комунікаційної компетентності та інших.

Загалом проблема увідповіднення термінології на позначення ключових понять порушеної нами проблеми стоїть аж надто гостро. Маються на увазі явні труднощі перекладу в аналізованому документі, використання того самого терміна для позначення зовсім різних понять, розширення або звуження значень слова, що неприпустимо для термінології; невідповідність значень слова у різних мовах і культурах; різночитання; ототожнення нетотожних термінів; використання некоректної термінології, на чому автор наголошувала раніше [4]. Попри це у статті ми не відходили від прийнятих в офіційному документі термінології і стилю.

Актуальною залишається проблема підвищення статусу вчителя в суспільстві, фаховості педагогів кожної з предметних галузей, облаштування

сучасного освітнього простору, розроблення і впровадження оптимальних освітніх технологій, адекватного оцінювання досягнень учнів/студентів.

Тож науковцям і практикам належить розв'язати чимало проблем, діапазон і кількість яких лише зростатимуть. Необхідно сприяти розвитку інноваційних перспективних напрямів в освіті, синергізувати інтелектуальні зусилля, розробляти і впроваджувати нові формати, високі технології, що глобалізують освіту і науку.

Використана література

1. Бондаренко Н. В. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія. *Science and society*. Proceedings of the 13th International conference (July 19, 2019) Hamilton, Canada. Hamilton, 2019. С. 124–135.

2. Бондаренко Н. В. Непроминуще значення доробку Василя Сухомлинського для розбудови Нової української школи. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3 (99). С. 6–9.

3. Бондаренко Н. В. Тексточентрична система вивчення державної мови: теоретичні і практичні аспекти. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-метод. семінару. Ужгород : Ліра, 2009. С. 143–153.

4. Бондаренко Н. В. Українська нова школа у контексті світових трендів освіти. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions: papers of the 7th International Scientific Conference*. May 31, 2019. Stuttgart, Germany. Stuttgart : ORT Publishing, 2019. S. 304–316.

5. Бондаренко Н. В. Читання як проблема методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 12. С. 19–25.

6. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Розвиток життєвих компетентностей старшокласників засобами підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. Київ, 2018. Вип. 21. С. 44–56.

7. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Українська мова у фокусі перспектив реформування старшої школи. *Молодь і ринок*. 2018. № 4(159). С. 86–92. (doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.131492>).

8. Косянчук С. В. Технологический подход к процессу формирования ценностно-смысловых ориентаций старшеклассников. *Univers Pedagogic*. 2014. № 1(41). С. 53–60.

9. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти *PISA-2018* / [кол. авт.: М. Мазорчук (осн. авт.), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.]. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с.

10. Понад половину українців зовсім не читають книги. Retrieved from: <https://tsn.ua/ukrayina/bilshe-polovini-ukrayinciv-zovsim-ne-chitayut-knigi-1468572.html>

11. *Про освіту*. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

12. *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 верес. 2019 р. / Ін-т педагогіки НАПН України ; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 122 с.

13. Українська мова: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням рос. мовою / [Н. В. Бондаренко]. Київ : Освіта, 2005. 272 с.

14. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

15. UNESCO. *Education for All 2000–2015: Achievements and Challenges*. 2015.